

Algunes peculiaritats de la llengua de Mequinensa

Una estirallosa d'endemismes i quasi endemismes lèxics del parlar de Mequinensa o en perill d'extinció

Per Hèctor Moret

1. En diferents ocasions he aplegat recopilacions del lèxic peculiar del parlar del Poble, com ara en el número 1 (2018) de *L'Angorfa* en l'article "Una selecció de peculiaritats lèxiques de la Flora i la Fauna de Mequinensa" que recull els fitònims **tru-fa**, **aubafam**, **bolcatopins**, **bordís**, **llantaïm**, **ontina**, **panicrosto**, **queixals de vella**, **sisall** i els zoònims **calapatell**, **cantamisses**, **escarabitxa**, **figatxera**, **llauradora**, **meletxa**, **mortifuig**, **ranzilla**, **santapiga**, **talladits**, **escurçó -i víbora-**, **minja-robes**, **regandaix**, **sargantilla**, **tartuga**, **dugo**, **dugo gros de nit**, **dugo petit de nit**, **dugo**, **dugo gros de dia**, **dugo petit de dia**, **duguet escur**, **duguet favat**, **cardalina**, **gaxo**, **pastorillo**, **pastorillo groc**, **punxafigues**, **rector**, **retonet**, **reimoixó**, **rosseta**, **tiruliro**, **tortereta**, **turcatxo**, **xinxeu**, **murisec**, **tau** i **tetxó**. Alguns d'aquests zoònims mequinensans -i molts d'altres- també es recullen i es descriuen en el volum *Bèsties, bestio-tes i bestietes de Mequinensa* (2021); i es troba en procés de redacció un *Repertori lexicogràfic de la flora i la fauna de Mequinensa* en què es relacionen aquests essers vius a partir dels seus noms comuns mequinensans.

2. En l'article "Aportacions al lèxic eròtic i sexual del parlar del Poble" del número 2 (2019) de *L'Angorfa* s'hi recullen diversos mots peculiars del parlar de Mequinensa com ara **canaleta**, **catxar**, **ciguela**, **cotxó**, **fava**, **guardiola**, **moixona**, **nyarres**, **petxina**, **popa**, **regallet**, **ullera** al costat de mots vius en el parlar de Mequinensa i, alhora, en el català general.

3. En el número 3 (2021) de *L'Angorfa* es publica el treball "La pesca tradicional a Mequinensa (i Faió)" signat per Maite Moret Oliver i jo mateix on es recull i descriu lèxic relacionat amb la captura tradicional de peixos a l'Ebre, Matarranya i Segre com ara **acebo** (=acevo), **acebar** (=acevar), **anguilera**, **barbessa/barbitxol**¹, **buitrino**, **claró**, **emperolada**, **escarrassó**, **esparver**, **madrillera**, **nasseta**, nus de **palobria**, **perol**, **tirona**, **trasmall**, **vandovella**, etc.

4. En l'article "Peculiaritats de la llengua de Mequinensa: dues dotzenes d'endemismes lèxics i semàntics del parlar de Mequinensa extints o en risc d'extinció" del número 5 (2022) de *L'Angorfa* s'hi recullen 24 mots: **adobacòssins**, **bolletí**, **bolcatopins**, **carambou**, **casell**, **celedònia**, **cerillot**, **cingueta**, **cuteu**², **entreixes**, **escarrassó**, **fenedor**, **fiç**, **fiçada**, **forcatxa**, **mostatxola**, **rondall**, **saltarella**, **tornís**, **tortereta**, **umpare**, **volvegó**, **xant**³, **xombar**.

¹ És possible que amb els mots 'barbessa' i 'barbitxol' en realitat es fes referència a dues espècies diferents de peixos de la família dels ciprinids.

² Tot i que el DCVB apunta que 'cuteu' probablement provinga del francès *couteau*, 'ganivet', en realitat prové de l'occità *coteu* [ku'tew], tal com ens ha fet veure na Carme Messeguer, cosa que li agraïm, així com cal. Aprofito l'avinentsa per anotar que en el volum V, mapa 962 de l'ALDC s'anota que en l'apartat d'informació complementària que un 'cuteu'

és un 'ganivet corbat' que es tanca', talment els 'trinxets de tallar' mallorquins que observem en la il·lustració 1769 d'eixa extensa obra lexicogràfica.

³ Com en el cas de *coteu*, que havíem apuntat un possible origen francès, i que na Carme ens va fer veure que es tracta d'un mot occità -del dialecte llemosí en concret-, pensem que *xant* també es podria tractar d'un mot procedent de l'occità llemosí *chant*.

5. El que no s'ha recollit en aquesta llista és el lèxic de la navegació fluvial tan propi de la vila de Mequinensa i de les poblacions de l'últim tram de l'Ebre atès que està reflectit en l'obra de Jesús Moncada, en especial a la novel·la *Camí de Sirga* i objecte de descripció en diferents treballs lexicogràfics, tot i tractar-se d'un lèxic relacionat amb la navegació fluvial tradicional, activitat avui per avui desapareguda.

No s'ha recollit en detall el lèxic relacionat amb l'apicultura, els jocs d'infants i la caça tradicionals, tal com s'ha fet en el cas de la pesca, que els temps moderns han fet, d'alguna manera, desaparèixer perquè hi ha la intenció de dedicar-hi treballs específics. Tampoc s'han aplegat els mots relacionats amb el treball de la fusta o la guarnicioneria perquè no els coneixem prou bé.

I, finalment ens cal assenyalar que en un hipotètic darrer apartat s'intentarà aplegar els mots que, per raons d'espai, no s'han sabut encabir en aquest treball. No cal dir que seran ben rebudes totes les errades observades per tal d'incorporar correccions i ampliacions a n'aquest futur capítol lexicogràfic.

6. Així que, ara i ací, presentem una llista d'una cinquantena de paraules de diferents categories gramaticals que són extintes, o en perill de desaparició, entre els parlants mequinensans. Amb tot no hem inscrit en aquesta llista el verb **aidar**, l'adverbi **adés** amb el significat d'un temps passat però molt pròxim al present- o els substantius **aixeta**, **aufàdiga**, **bres**, **coralet**, **escur**, **frontissa**, **geniva/giniva**, **guareit**, **llagor**, **llantia**, **lluç**, **maduixa**, **meló de moro**⁴, **musclo**, **pastisseria**, **pop**, **ruella**, **safanòria**, **serradures**, **taca**, **tortèrol**, etc., paraules que cada dia més trobem arraconades en boca d'alguns parlants mequinensans pels mots aparentment d'origen castellà o de l'estàndard català *ajudar/aiudar*, *antes/fa un moment*, *grifo*, *albahaca*, *cuna*, *guindilla*, *oscur*, *visagra*, *encia*, *barbetxo*, *semilla*, *len-teja*, *merlussa*, *fresa*, *sàndia*, *mejilló*, *panaderia*, *pulpo*, *amapola*, *sanahoria*, *serrín*, *manxa*, *tobillo*.

7. Cal que anotem una sèrie d'observacions, signes i abreviacions per tal d'entendre correctament les anotacions en les paraules definides en la llista.

Així amb ' ' s'indica el sinònim en català estàndard o més general; en cursiva la categoria gramatical del mot recollit (*adj* adjectiu, *f* substantiu femení, *m* substantiu masculí, *pl* plural, *v* verb, *intr* intransitiu, *tr* transitiu, *refl* reflexiu, etc.), *DCVB* = *Diccionari Català-Valencià-Balear* i *ALDC* = *Atles Lingüístic del Domini Català*.

+ indica que el mot ressenyat és esmentat de manera explícita pel *DCVB* a Mequinensa (Meq.) o en poblacions i comaques molt properes al Poble, en especial Calaceit (Cala.), Fraga, Torrent de Cinca (TC), Massalcoreig (Mas.), Maella, Ribera del Cinca (RC) i Ribera de l'Ebre (RE).

* indica que el mot, o forma, i la població esmentats es documenta a l'*ALDC*.

També hem de recordar que els mots del parlar de Mequinensa amb els segments inicials **aix-**, **am-**, **an-** i **as-** es presenten ordenats alfabèticament en l'apartat dedicat als mots del català general amb **e-**, d'acord amb la totalitat de les obres lexicogràfiques, grans i petites, ocupades en la llengua catalana.

Aigüera *f* Còrrec que els pagesos fan en un terreny inclinat, per conduir l'aigua de pluja als bancals o les basses; 'xaragall'.+Mas.*

Alçar *v tr* Col·locar (una cosa) en un lloc perquè estiga ben guardada; 'desar'.

Alego *adv* Prompte, dins poc temps; 'aviat'.+*

Andiot *m fig* Persona que mostra escassa intel·ligència i no té cap malícia, que no es malfia de res; 'babau'.

Angorfa *f* Cambra deshabitada situada en el pis més alt, immediatament sota la teulada, sovint destinada a guardar-hi fruita, provisions, mals endreços, etc.; 'golfa'.+⁵*Meq.

Animeta *f* Pupil·la de l'ull; 'nineta'.+ Mas.*

Antera *f* Llenca de terra que, en fer la llaurada d'una peça, resta sense llaurar; 'andana'.+ Fraga, Cal.*

⁴ Cal anotar que el *DCVB* apunta de manera explícita que a Mequinensa el **meló d'olor** és, erròniament, la 'sindria', cosa que queda corregida en la resta de citacions del fruit d'aquesta cucurbitàcia és definida com **meló de moro** (veure, per exemple, l'*ALDC* -Mapa V, full 1114).

⁵ El *DCVB* també registra, explícitament a Mequinensa, amb aquest mateix significat 'falsa'.

Antosta *f* Paret prima feta de canyissos i ges que generalment separa espais en una construcció; 'envà'. + Fraga.

Aplucar *v tr* Tancar (els ulls); 'aclucar'. +Mas.*

Apoquetet *adv* De manera lenta, suau, pausa-da, sense intensitat, en veu baixa; 'a poc a poc'. +*

Apuntat *adj* Vi que comença a agrejar; 'picat'. +*

Argorí *m* Compartiment, especialment com els que hi ha als molins d'oli i a les cases de pagès per a tenir separades les diferents classes d'oliva o de cereals; 'cassal'. +Mas.*

Arnella *f* Peça de metall o d'una altra matèria resistent i en forma de cèrcol, que serveix generalment per a retenir o agafar alguna cosa; 'anella'.*

Arpeta *f* Espàtula emprada per separar la farina amassada i, també per netejar la pastera; 'rasadora'.

Arrullat, -ada *m i f* Persona amb el cabell caragolat naturalment o artificialment en espiral; 'arissat/arissada'. L'ALDC (vol. VI, mapa 1440) té enregistrat **cresta rullada** "que fa com dos crestes". +*

Ataullar *v tr* Aplanar la terra sembrada, passant-hi la tauladora. +RC. Mas. Cala.

Bací *m* Recipient arredonit, més ample que alt, de terrissa, de metall o de plàstic, que serveix, generalment, per a orinar-hi i àdhuc defecar-hi; 'orinal'.

Badina *f* Clot ple d'aigua embassada; 'toll'. + Fraga, Cal, RC.

Badocar *intr. o refl.* Obrir-se una cosa sense separar-se totalment les seues parts, en especial les figues i les cireres després de la pluja. +Mas.

Bambolla *f* Porció d'aire o d'un gas qualsevol envoltada d'un tel d'aigua o d'un altre líquid; 'bombolla'. I també 'bambolla' és l'aixecament de l'epidermis produït com a conseqüència d'una cremada lleu dins de la qual es congria una humor líquida o semilíquida; 'butllofa'.

Barandat *m* Construcció que voreja un espai elevat com ara un balcó, una escala, etc., la qual s'eleva del sòl fins a una alçària tal que la part superior pot servir de passamà o ampit; 'barana'.

Barrusca *f* Carroïl de raïm despulat dels grans; 'rapa'. + Mas., Cala.

Baruques *f pl* Romanços, raonaments vans. + només Mas.

Basca *f* Calor sufocant que se sent en un ambient calent, humit i encalmat; 'xafogor'. +*

Bassiada *f* Expressió verbal d'una persona que mostra escassa intel·ligència o coneixement; 'bacinada' / 'bajanada' / bestiesa'.⁶

Batan *m* Sèrie de cops donats a algú amb la mà, amb un bastó, amb un objecte contundent, etc., i també, derrota contundent; 'pallissa'. +

Baület *m* Receptacle rectangular normalment de fusta, amb una tapa solta i amb un o més compartiments, per guardar-hi plomes d'escriure, llapis, bolígrafs, goma d'esborrar, etc.

Bisbot *m* Botifarra negra curta i doble feta amb un tros de budell culà; 'bisbe'.+Mas.

Bòfia *f* Lesió produïda per un aixecament de l'epidermis com a conseqüència d'una cremada, del fregadís, etc., que conté inicialment un líquid serós i després pot contenir sang o pus; 'butllofa'.

Boleta del genoll *f* Os redó, pla, prim, movable, situat davant l'articulació del fèmur amb la tibia i que forma la part anterior del genoll; 'cassoleta' / 'ròtula'.+Fraga, Mas.

Bollir *v intr* Agitar-se el most a semblança de l'aigua quan bull; 'fermentar' / 'bullir'.*

Borradura *f* Erupció cutània en forma de petits grans, principalment en els infants, en temps de molta calor; 'granellada'.*

Braç *m* Trena on van les cabeces d'alls per guardar-los penjats mitjaçant les tiges; 'forc'. +*

Buba *f* En el llenguatge infantil, mal, dolor; 'bua'.+, RC.

Bufa *f* Òrgan muscular membranós que tenen els vertebrats, en el qual es deposita l'orina segregada pels renyons; 'bufeta' / 'veixiga'.+*

Bufador *m* Davantal de tela o cuir que posen al mardà i al boc per privar-los de cobrir les femelles; 'davantal'. El DCVB només el documenta a Santa Coloma de Queralt.*

Bufagateres *m i f* Algú que es mostra encuriolit en coses que no li importen, en afers d'altri; 'tafaner' / 'tafanera'.

Buro *m* Fang tou, en especial d'argila, que es forma on hi ha aigües estancades; 'llot'.

Buscamollons *m* Persona que remou mollons -abocadors d'escombraries- amb el propòsit de trobar alguna cosa aprofitable.

Cabanyera *f* Camí que almenys té 32 pams d'amplària i és per transitar-hi el bestiar; 'cabanera'.

Cabussa/cabusseta *f* Tomb o giravolt que hom dona amb el cos, especialment recolzant el cap o les mans a terra; 'tombarella'.*

Cabristany *m* Màquina per a moure o alçar grans pesos, consistent en un torn de tambor vertical sobre el qual s'enrotlla un cable; 'cabrestant' / 'argue'.

⁶ En anteriors ocasions hem anotat erròniament el mot del català col·loquial general 'bacinada' en lloc del mot propi del parlar de Mequinensa 'bassiada'.

⁷ L'opucle *L'oratge de Mequinensa* (2014) recull i defineix diversos mots presents en el parlar de Mequinensa relacionats amb el temps atmosfèric

com ara boira (alta, cùbia, gebradora), broma, bufarada, calamar-sa, calamuixó, cerç, cerçada, cercinyol, garbinada, gebre, olva, oratge, rellampec, somordo, fred, ventolera, etc., però no pas canelobre, cosa que fem ara.

⁸ *Racimo* en castellà, *grappé* en francès, *grappolo* en italià, etc.

Call *m* La clapa de terra que queda sense remoure per la rella a causa d'un descuit del llaurador, o d'haver-se trobat amb un obstacle que impedeix la continuïtat del solc. En l'hort, quan es rega, es fan calls quan en les porcions extremes del sembrat o planter, no arriba l'aigua amb què es rega, i que, per tant, queden eixutes; 'llobada'. *

Canelobre *m* Massa prima i llarguera de gel i de forma semicilíndrica originada per un degotall, que penja a l'extrem de les canaleres de les teulades, de les rames d'un arbre; 'caramell'.+Cala.⁷

Canina *f* Cadascuna de les dents més punxegudes, situada entre la darrera incisiva i la primera premolar; 'ullal'.+Fraga.

Capçal *m* Rotllo de roba que es col·locava damunt el cap per portar-hi cànters o altres objectes; 'capçana'. + Fraga.

Carcàs *m* Flegma de la gola expel·lida per la boca; 'gargall'. + *

Caramull *m* Porció d'un contingut que sobresurt de les vores del recipient que el conté; 'curull'.*

Carroll *m* Infructescència de la vinya, formada per un brot que porta una munió de baies sucoses, els grans de raïm, globoses o el·lipsoïdals, de polpa dolça i pela groguenca, rogenca, violàcia o quasi negra; 'raïm'. +⁸

Cavalló *m* Llom de terra entre dos solcs de sembradura o de regadiu, i també la part més alta de la teulada que la parteix en dos vessants; 'cavalló', 'crestall' i 'carener'.+ Cala., Fraga, Mass

Cavafems *m* Eina composta de dues pues de ferro posades al cap d'un mànec llarg, que serveix per remoure els fems; 'arpiots'. El DCVB localitza aquest mot, a més de Mequinensa, a Gandesa.*

Clafoll *m* Embolcall o beina d'un llegum; 'clofolla' / 'tavella'.+ a Mas.*

Coll de la palla *m* Cadascun dels munts de palla que es formen damunt l'era en ventar el blat, per l'acció del vent que se'n porta la palla i l'amuntega.+ Mas.*

Corderet, a be *Loc adv* Seient cama ací cama allà sobre el coll i les espatlles d'un altre o sobre els llocs; 'a collibè'.*

Cosco *m* Membrana densa, embolcall llenyós de les nous i les ametlles; 'closcla'. +, només a Meq. i Fraga.* **Ser de cosco**, frase feta superlativa amb el significat de cosa sonada, extraordinària; i també mostrar una persona un caràcter fort, intransigent, incapaç de canviar d'opinió, d'idea o difícil de convèncer d'alguna cosa.

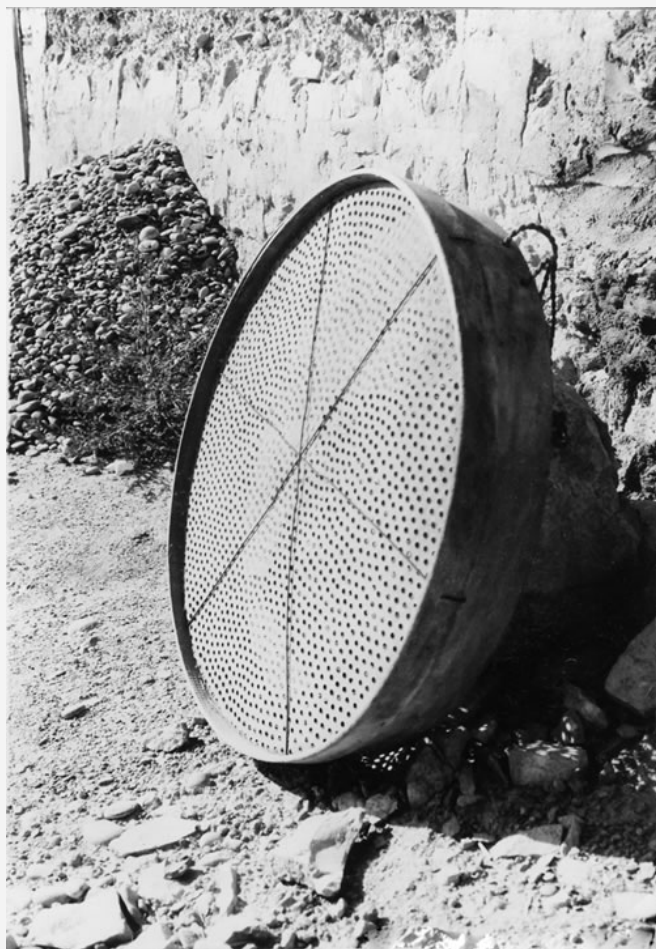
Cosset *m* Peça de vestit sense mànegues, que cobreix el pit i l'esquena, ordinàriament sense mànigues, dels hòmens que es porta dessota l'americana,...; 'armilla'.+ Fraga i Mas.*

Crenxó *m* Part superior d'una muntanya, que forma la línia divisòria dels dos vessants; 'cresta'.

Criva *f* Garbell gros, de quatre a cinc palms de diàmetre, que, col·locat horitzontalment o un poc inclinat damunt unes forques o eradores; serveix per a porgar els cereals damunt l'era després de la trillada; 'erer'.*

⁷ L'opucle *L'oratge de Mequinensa* (2014) recull i defineix diversos mots presents en el parlar de Mequinensa relacionats amb el temps atmosfèric com ara boira (alta, cúbia, gebradora), broma, bufarada, calamar-sa, calamuixó, cerç, cerçada, cercinyol, garbinada, gebre, olva, oratge, rellampec, somordo, fred, ventolera, etc., però no pas canelobre, cosa que fem ara.

⁸ Racimo en castellà, grappé en francès, grappolo en italià, etc.

Crivar *v tr* Netejar, porgar, filtrar, fer passar per conductes o forats petits; 'garbellar'.*

Cureta *f* Lloc tancat de paret en el qual es recullen el bestiar porquí per a menjar i dormir; 'cort dels porcs'. + a Fraga.*

Darga *f* Pilot planer de glaç, que davalla pel riu quan aquest es desglança. El DCVB documenta aquest mot a Balaguer, Lleida i Pla d'Urgell; i a l'actual *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans trobem: **2 f.** [LC] Tros de glaç que baixa pel riu en temps de glaçades.⁹

Devuité *m* Munt de dos novenals, o sia, devuit garbes. + Mas.*

Descoscar *v tr* Partir i llevar el cosco de nous i ametlles.

Desflar *v tr* Partir un cos fibrós segons la direcció de les seues fibres; 'exqueixar'.

Dolsa *f* Instrument semblant al redable, però molt més gros, consistent en una peça plana de fusta molt ampla, amb un mànec curt enmig i dues anelles laterals per a enganxar-hi un animal i arrossegar la palla cap al cobert o altre lloc apte per a fer els pallers; 'rampí'.+ RE.*

Emprar *v tr* Deixar en préstec; 'manllevar'. +*

Encert *m* Fet que s'esdevé sense ésser previst o esperat; 'casualitat' / 'coincidència'.+

Endergo *m* Embalum; objecte que fa nosa, sia necessari, sia inútil; 'andròmina'. + 'enderga'

Ensabatar-se *v tr refl* Tornar-se sabateres les olives.

Entrepussar *v intr* Topar amb el peu contra un obstacle; 'ensopegar'.+

Esbalçar-se *v intr pron* Una massa de terra, de rocs, etc., desprendre's i caure d'un marge, d'un vessant, d'un cingle, etc.; 'ensulsiar-se' / 'esllavissar-se'.

Esbatull *m* Baralla a crits en què no hi ha manera d'entendre's; 'batibull' / 'desori'.

Esbelec *m* Crit persistent del bestiar de llana i del cabrum; 'bel'. + a Pont de Suert.*

Esbregar *v tr* Rentar amb força una tela dobla.

Escarxigar *v tr* Llançar a distància gotes d'un líquid o partícules d'una massa pastosa, d'un polsim, etc.; mullar, tocar amb aquestes gotes o partícules; 'esquitxar'.

Escaldrufar *v tr* Remoure, descobrir coses que estan ocultes o com dormides; 'escaldufar'.+

Escaldruf -a *m i f* Persona remou per curiositat coses aparentment ocultes; 'escaldufador'.+

Escaufet *m* Qui té el desig vehement de saber allò que no caldria que sabés i, alhora mostrar interès a veure, a conèixer, alguna cosa.

Escaufit *adj* Alguna cosa, o alguna persona, que ha perdut el vigor, el bon aspecte; 'pansit'.

⁹ Jesús Moncada empra aquest mot en la pàgina 196 de la primera edició de la novel·la *Camí de sirga*: "... l'aigua morta entre l'embarcador i la pontona militar va aparèixer gelada i les dargues no paraven de topa-contrà l'embarcació fent-ne sonar lúgubrement els flotadors metàl·lics..."

Esclatassoner, -era *adj* Persona que discuteix continuament; 'polimitzador'.¹⁰

Escompís *m* Granera feta de branques de botja escompadissa (*Dorycnium pentaphyllum*) o d'altres plantes dures i serveix per a netejar el sòl de l'era abans i després de la trillada.*

Escurina *f* Mancança de llum en un indret on no penetra la claror; 'fosca'.

Esgallar *v tr i intr. pron.* Obrir en dues o més parts per ruptura del lloc que ofereix menys resistència; 'esberlar' / 'esqueixar'. +*

Esgambi *m* Espai lliure, amplitud de lloc; diversió, entreteniment que fa reposar l'esperit; 'esbarjo'.

Esgumball *m* Persona que fa d'algú altre, més o menys malèvolament, objecte de conversa el que sap o creu saber, el que pensa, el que ha sentit a dir, de la vida i dels fets de la gent; 'xafarder, tafaner'.¹¹

Esgarranyar *v tr* Esquinçar lleument la pell d'una part del cos amb les ungles o amb altra cosa incisiva; 'esgarrapar'.+ Fraga.

Esfrega *f* Acció d'esfregar una part del cos amb les mans per aplicar-hi una substància medicinal; 'fricció'.

Esfregar *v intr* Fregar un cos o alguna de les seues parts; 'ficcionar'.+

Esllisar *v intr* Perdre l'estabilitat dels peus en posar-los sobre una superfície amb escassa fricció o sense poder-se aturar normalment; 'relliscar'.

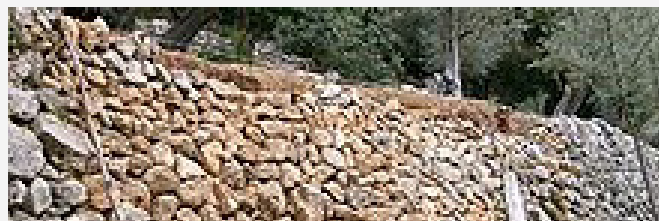
Espaciet *adv* De manera suau, pausada, sense intensitat; 'a poc a poc'.*

Esperlús *m* Persona que porta el cabell desordenat, ple de grenyes; 'grenyut'.

Esperlussat -ada *adj* Portar els cabells despentinat, gens cuidats; 'escabellat'

Espart *m* Objecte que serveix per a fregar alguna cosa i netejar-la; 'fregall'.

Espona *f* Marge de pedra per a sostenir les terres d'un bancal; 'marge'.*

Esportellar *v tr* Trencar la vora d'un recipient o altre objecte; 'escantellar'.

Esprofdiar *v intr* Obstinar-se a fer-se donar la raó; 'polimitzar'.

Estellador *m* Post que es posa com a comporta per a tancar i obrir el pas a l'aigua dins una sèquia o canal; 'comporta'.*

Estirallosa *f* Sèrie llarga de coses que es diuen, s'esdevenen, etc., l'una darrera l'altra; 'tirallonga'.

¹⁰ El DCVB documenta només a Massalcoreig els mots 'esclatassoner' (=Que fa esclatassons) i 'esclatassó' (=Burla impertinent i molesta).

¹¹ El DCVB documenta a Mequinensa -a partir de la carta 732 de l'*Atlas Lingüístic Català*- aquest mot amb el significat, en el català general, d'es

combrall del forn, és a dir "Utensili format per un drap o feix de draps o feix de branques o d'herbes, posat a l'extrem d'un mànec llarg, que serveix per a escombrar el forn i netejar-lo de cendra abans d'enfornar".

Estrelat, Ou *adj* Ou fregit tirant-lo sencer sobre oli, llard, etc., bullent i tenint-la-hi fins a solificar-se la clara; 'ferrat' / 'estrellat'.

Eua *f* Femella del cavall; 'euga' / 'egua'. +Fraga*

Faduc *m* Cada un dels recipients de fusta, terra, o metall, amples de boca i amb un foradet en el sòl, que, junt amb uns altres d'iguals, van lligats a la corda o cadena d'un sínia o d'un aparell d'elevació d'aigua i serveixen per traure l'aigua i abocar-la, en el descens, per regar; 'caduf' / catúfol'.

Faneca *f* Mesura de capacitat per a grans que en el sistema mètric decimal té una equivalència variable entre 30 i 55 litres.+ a Meq. aquesta mesura equival a 24 litres.*

Fanga *f* Eina agrícola de ferro en forma de forqueta o de pala amb mànec de fusta que serveix per a girar la terra; 'pala fanguera'.+ *

Ferrolla *f* Pala de ferro per llevar cendra i brases del fogaril; i d'ací el sentit figurat de persona deixada, bruta; 'Pala del foc'. + Fraga, Mas.

Formiguer *m* Pilot de llenya seca i de brossa cobert de terra, que es crema i s'escampa com a adob; 'boïc'.*

Forigatxo *m* Estança, habitacle, estret, brut i escur.

Fregadora *f* Espai d'una cuina, d'un restaurant, establiment o habitatge on es freguen els estris de cuinar i la vaixella del servici de taula; 'aigüera'. +a més de Meq, Mas.

Fullarasca *f* Fullaca de pi; 'pinassa'.+, també a Meq.*

Gaiata *f* Bastó afinat i corbat per l'extrem superior; 'gaiató'.+

Gallet *m* Lòbul carnós que apareix penjat al mig de la vora posterior del paladar; 'campaneta' / 'úvula'.

Galleta *f* Recipient de forma troncocònica invertida i a vegades cilíndrica, de metall, de plàstic, de zenc, etc., amb una ansa semicircular, que serveix per transportar líquids o diferents objectes menuts; 'galleda'.

Galló *m* Part comestible de certs fruits com la toronja, separada de les altres parts per membranes; 'grill'. +*

Garganxó *m* Part del conducte respiratori, de constitució musculocartilaginosa, situada damunt la tràquea i en comunicació amb la faringe; 'gargamella', 'laringe'.+*

Giba *f* Convexitat exagerada de l'esquena o del pit produïda per una desviació de la columna vertebral o de l'estern; 'gep'.

Gibós, -osa *adj* Que té una giba; 'geperut, -uda'. + només a Meq.

Goleró *m* Corrent d'aire que passa per un lloc estret. + RC.

Guarnicioner *m* Persona que té per ofici fer, reparar o vendre bastos i tots altres arreus per a les haveries, pels animals de peu redó (cavall, ruc, mula matxo); 'baster'.+*

Jàssina *f* Biga grossa, col·locada horitzontalment per a sostenir altres bigues o peces de construcció feixugues; 'jàssera'.

Llaços *m pl* Fulloles estretes que es desprenen de la fusta en treballar-la amb el ribot o altra eina pareguda i que ixen enrotllades en espiral; 'encenalls'.+ Fraga, Mas.

Lleiteroles *f pl* Porcions de carn molla o greixosa, de color blanquinós, que estan adherides al fetge, al cor, al lleu i a altres vísceres dels mamífers; 'lleions'.

Lloba *f* Peça corredora d'un pany que es fa entrar i sortir per mitjà d'una clau o d'un altre mecanisme; 'pestell'.+ Mas.

Malurada *f* Malaltia important que es manifesta externament; 'nafra' / 'llaga'.

Maneta *f* Instrument format per una filera de 8 o 10 bastonets de ferro amb els extrems corbats i, per l'altre costat, fixats a un mànec de fusta, que serveix per a recol·lectar les olives que estan adherides a l'arbre.*

Mantornar *v tr* Llaurar per segona vegada un camp agrícola de secà.*

Mardà *m* Mascle de l'ovella no destinat a la procreació; 'marra'.+ Mas, RE, BA.*

Mare *f* Substància que es diposita al fons d'un recipient per sedimentació de les partícules que el vi -i especialment el vinagre- porta en suspensió; 'solatge'.*

Maular *v intr* El gat, cridar; 'miolar'.+*

Maulit *m* Crit de gat; 'miol'.+ Meq. i Maella.*

Meliguera *f* Ventre voluminós; 'panxa'. + Mas.

Melsa *f* Taca morada a la cara. +només a Mequinensa. En el cas dels nadons, taca a la pell atribuïda a un antull, no satisfet, de la mare durant l'embaràs; 'desig'.

Mena *f* Vaca que no passa d'un any; 'vedella'.*

Meno *m* Bou que no passa d'un any; 'vedell'.*

Merdolí *m* Despectivament, persona d'escasses dimensions, insignificant, en especial aplicat als infants.

Mesdiada *f* Dormida que es fa després de dinar; 'migdiada'.*

Mestressa *f* Dona amb títol per a ensenyar o guardar infants petits; 'mestra'.*

Mitger *m* Qui conrea les terres d'altri i es reparteix els fruits amb el propietari.*

¹³ Al mapa 1166 de l'ALDC trobem una foto (2161) d'una 'raspa', acompanyada d'altres eines de fuster, i una altra (2170), al costat d'una 'barrena', feta a l'interior d'una fusteria mequinensana.

¹⁴ L'estiu de 1993, el grup de jòvens músics pops mequinensans -coneguts fins a llavors, des de 1990, amb el nom d'*Único Testigo*- va adoptar el nom "rural i emblemàtic" de *Redables*. Sasot, Màrio, *Joglars de frontera*. Zaragoza, 1997: Diputació General de Aragón, p. 219-225.

Molló *m* Lloc on es llençaven les escombraries; 'abocador'. I també "Pedra o altre senyal que indica el límit d'una heretat, d'una contrada, etc."; 'fita'.*

Mont *m* Terreny del terme municipal més o menys elevat amb esporàdics conreus de secà o dedicats a la pastura, generalment poblat de mates i arbusts i d'arbres no gaire grossos ; 'garriga'.*

Morreres/morrelleres *f* *pl* Despectivament llavis, en especial quan estan bruts.

Mortalera *f* Multitud de morts causades per la guerra, per una epidèmia, etc.; 'mortaldat'.

Mossa *f* Treballadora llogada en el servei domèstic; 'minyona'.

Mosso *m* Peó llogat per fer alguna feina o ajudar a fer-la, en especial en l'agricultura o en la ramaderia.

Mursol *m* Furóncol que ix a la vora d'una parpella; 'mussol'.+ Meq.; i amb el significat de moixó de presa nocturn, a Massalcoreig.

Mustrela *f* Blau, especialment petita acumulació de sang presa continguda sota la pell provocada a conseqüència d'una pessigada; 'sangtraït' en català col·loquial i 'equimosi' en català científic.

Nafora *f* Roda hidràulica tota de fusta emprada per elevar aigua amb una sèrie de catúfols disposats al llarg d'una cadena sense fi, la part inferior de la qual va submergida en l'aigua d'un assut; 'sínia'. + només a Meq i etimològicament el relaciona amb la forma d'origen àrab 'nora', documentada al País Valencià en el segle XV; 'nòria'.

Nodingú *m* Persona insignificant, amb escassa influència o vàlua; 'un no ningú'¹²

Novenal *m* Garvella composta de nou càrregues de garbes, o sia, 54 garbes.+ Meq *

Nufrar *v* *tr* Presentir en l'ambient o per algun indici una cosa oculta; 'flairar'.

Nyaular *v* *intr* Fer un gos crits curts, forts i explosius; 'lladrar' / 'bordar'.+

Nyaulit *m* Crit curt, fort i explosiu del gos; 'lladruc'.+

Nyítols *m* *pl* De manera figurada, entranyes, vísceres o qualsevol part del centre o interior del cos d'una persona que no és os ni carn.+

Panolla *f* Espiga del panís; 'panotxa'.

Patamoll *m* Aiguamoll; i també, tal com assenyala el DCVB, "Font d'aigua no potable a Mequinensa."

Peladussa *f* Pell que es treu de la fruita i d'altra cosa pelada; 'peladura' / 'pela'.+ Mas.*

Perro, -a, *m* i *f* Qui fa actes propis d'una criatura amb un tarannà inclinat a fer dolenteries; 'entremaliat, -ada'.

¹² El DCVB enregistra la forma **Noningú**, -una *m* i *f* només a Mallorca amb el significat de "Persona mancada de formalitat, de caràcter, de moralitat; que no mereix més que menyspreu."; a l'entrada del DCVB s'anota: **Ningú**

o Ningun, -una *I* 1.|| **Esser un ningú** o **un no-ningú**: **esser** una persona menyspreable, de vàlua nul·la (especialment en l'ordre intel·lectual o moral).

Picaport *m* Mecanisme de ferro que en girar la maneta i alçar la balda permet obrir o tancar la porta sense clau; 'pestell'.+ Mas. i Cal.*

Picoleta *f* Eina de ferro amb dos talls, l'un vertical i l'altre horitzontal, emprada per paletes i miners per picar pedra o carbó; 'tallantó'. +*

Pinyoleta *f* Granet de pinyol de raïm; 'pinyol'.+ a Meq.

Pitxella *f* Recipient de terrissa cuita i envernissada, de forma quasi ovalada, amb una ansa a un costat i un broc a l'altre, que serveix per abocar aigua, lleit, vi, etc.; 'gerra'. El DCVB documenta aquest mot, a més de Mequinensa, a Aitona i el Priorat.

Plega *f* Acció voluntària de recollir diners o altres coses destinada a beneficència; 'col·lecta'.+

Pleit *m* Contesa, diferència, litigi, especialment judicial entre parts; 'plet'. El DCVB el documenta amb aquesta pronúncia a la Ribagorça, la Llitera i Fraga.

Porgueres *f pl* Conjunt de fragments de clovella i d'aresta dels cereals; 'boll'.*

Poricós, -osa *adj* Que fàcilment agafa por; 'poruc, -osa'. +Meq, Massalcoreig.*

Possiguetes *f pl* Sensació espamònica que es produeix sobre certes parts del cos una successió ràpida de tocaments lleugers, que provoca la rialla i, si és continuada, una convulsió; 'pessigolles'.*

Querar-se *v intr pron* Rosegar i destruir la fusta per l'acció de la quera; 'corcar-se'.+*

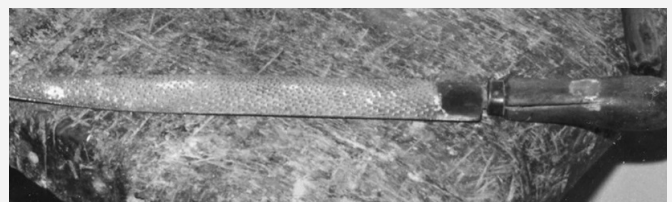
Quinquillet, a *Loc adv* Caminar o saltar mb un peu enlaire sense tocar a terra; 'a peu coix'.*

Raedor *m* Barreta cilíndrica per a rasar o anivellar el contingut d'un recipient de grans o de matèria pulverulenta; 'arrasador'.*

Rail *f* Part inferior d'una planta vascular, generalment subterrània, que creix en sentit oposat a la tija i serveix primordialment per a fixar la planta al sòl i absorbir l'aigua i altres substàncies nutrients; 'arrel'. +

Raïna *f* Substància orgànica amorfa, sòlida o semisòlida, principalment d'origen vegetal, transparent o translúcida, capaç d'experimentar enduriment en l'aire; 'resina'.¹³

Raspa *f* Eina pareguda a una llima, de dents piramidals o còniques més sortints que les estries de la llima pròpiament dita, que serveix per a rebaixar o allisar fusta, os, banya i altres cossos durs no metàl·lics.+* ¹³

Raspall *m* Instrument que consisteix en un conjunt de cerres de ferro fixat a un mànec de fusta, que serveix per a netejar el pèl dels cavalls, dels muls, etc.; 'estrijo'.*

Rastoll *m* Conjunt de les tiges de cereals que resten arrelades a la terra després de la sega; 'rostoll'.+ Fraga.

Redablar *v tr* Arreplegar de l'era la palla i el gra per mitjà del redable o la dolsa; 'rampinar'. El DCVB documenta aquest verb a Massalcoreig i Gandesa.*

Redable *m* Eina agrícola que consisteix en un pal que fa de mànec que té a l'extrem un travesser proveït de pues i que serveix per a arreplegar la palla o les espigues de la trillada; 'rampi'.+ Mas.¹⁴*

¹³ Al mapa 1166 de l'ALDC trobem una foto (2161) d'una 'raspa', acompanyada d'altres eines de fuster, i una altra (2170), al costat d'una 'barrena', feta a l'interior d'una fusteria mequinensana.

¹⁴ L'estiu de 1993, el grup de jòvens músics pops mequinensans -coneguts fins a llavors, des de 1990, amb el nom d'Único Testigo- va adoptar el nom "rural i emblemàtic" de Redables. Sasot, Màrio, *Joglars de frontera*. Zaragoza, 1997: Diputació General de Aragón, p. 219-225.

Regador *m* Canal de regatge secundari.+ Fraga i Mas.*

Rent *m* Porció de massa de pa fermentada que es mescla amb una altra massa acabada de fer per tal de fer-la fermentar; 'llevat'. + Meq.*

Replaceta *f* Lloc espaiós en un nucli urbà a manera de petita plaça;

Respigolar *v tr* Collir els fruits que han quedat en el camp després de la collita general; 'espigolar'. + Cala.*

Revolví *m* Vent de moviment rotatori; 'remolí'.+, a més de Meq, Maella.*

Ribrella *f* i **Ribrell** *m* Recipient redó de poca alçària, a la manera de plat gran, més ample de la boca que de la base, emprat per a rentar-hi els peus o posar en remulla diferents coses; 'gibrell'.

Rício, De *m* Conjunt de fruits que han quedat a l'hort després de la collita general; i també arbre fruiter bord, reboll, no empeltat.

Rodadits *m* Panadís superficial estès al voltant de les vores unguials; 'voltadits'.

Rodet *m* Cilíndre pesant de pedra que per la seua rotació combinada amb la pressió, serveix per a esclafar les espigues dels cereals i separar el gra de la palla; 'corró de l'era'.*

Roll *m* Rodet del trull o molí d'olives; 'mola'.+ Meq. I BA.* il. 1814.

Rompre *v tr* Llaurar un terreny per primera vegada de l'any per preparar-lo per al conreu; 'imprimir'. + El DCVB el documenta a la major part del català occidental i en part del català central.* I també "Desgastar per fregament el calcer, la roba, etc." Rompre el vent: iniciar-se un nou corrent de vent + a Meq.

Rondall *m* Persona que no s'està gairebé mai a ca seua sinó que freqüentment camina amunt i avall per les vies públiques sense tindre una destinació determinada.

Sabater -era *adj* D'acord amb el DCVB, es diu d'una cosa preparada o adobada que s'ha fet malbé.

Olives sabateres: les que després de salades s'han tornat molles i de color fosc.

Salcir *v tr* Refer amb l'agulla el teixit (d'una roba foradada o esclarida); 'sargir'.

Sansa *f* Pasta formada del residu de molla i pin-yols d'oliva, que resta després de l'extracció de l'oli; 'pinyolada'.+ BA, RE.*

Sardina de la cuba *f* Peix (*Clupea harengus*) d'uns 25 centímetres de llargada, preparada amb salmorra i premsada; 'arengada'.+*

Sardineta *f* Peix de la família dels clupeids, d'uns 15 centímetres de llargada màxima, (*Sardina pilchardus*); 'sardina'.

Sària *f* Recipient, generalment d'espart, que forma bossa a cadascun dels seus extrems i serveix, posat de través damunt una bèstia, per a transportar coses; 'sàrria'. *

Sarpat *m* Allò que cap dins el puny o la mà closa; 'grapàt'.+*

Sarpada *f* Moviment sobtat i violent per a fer moure algú o alguna cosa envers si; 'estrebada'.+*

Sarrabastall *m* Soroll fort d'una cosa que cau, de coses que es topen repetidament, de cops forts entre persones o coses; 'terrabastall'.

Serra *f* Elevació natural del terreny de cresta més o menys allargada; 'muntanya'.

Sofratge *m* La part posterior de la cama, oposada al genoll; 'sofraja'. + a Meq -**sofragi**, a Mas.

Solada *f* Conjunt de matèries sòlides o pastoses depositades a la part inferior d'un conducte o recipient d'un líquid.

Soqueta *f* Peça de fusta, semblant a un esclop petit, amb què els segadors es resguarden la mà esquerra; 'esclopet'.+*

Sort *f* Hort petit o tros de terra a la vora dels rius.

Sot *m* Terra baixa i arenosa, prop del riu, en la qual es planten arbres i hortalissa. + Mas. Cal anotar que el topònim "Miralsot" fa referència a la població fragatina que trobem en el camí a la vila de Vil·lella.

Su *conj*, d'acord amb el DCVB, contracció dialectal de sinó (Massalcoreig, Gandeses, País Valencià). «No minja su pa» (=no menja més que pa). «La xiqueta no fa su plorar» (=no fa sinó plorar). «No diu su bas-siades» (=no diu sinó bajanades).

Suro *m* Panolla desgranada del panís; 'espigot'.+RE, BA.*

Tafarra *f* Banda de cuir, de cànem, etc., que subjecta la sella o el bast per darrere passant per sota la cua de la bèstia; 'rabasta'. + El DCVB el documenta a la major part del català occidental, a més a més, a Fraga i Gandeses amb el significat de 'Membre genital de l'ase'.*

Tard/Tardet, Al *m* Cap a l'acabament del dia, quan s'acosta la fosca de la nit; 'capvespre', 'a horabaixa'.*

Tarquí *m* Solatge d'un dipòsit que deixen les aigües d'una sèquia, regall, etc.; 'tarquim'. + Meq.

Tellol *m* Travesser de fusta o de ferro de l'arada antiga, que subjecta el dental a la cameta i serveix per a graduar l'angle que formen aquestes peces; 'tele-ra'. El DCVB el documenta a la major part del català occidental.*

Tenalla *f* Recipient voluminós de terrissa cuita i envernissada, de base i boca circular, amb coll molt

curt, amb la part superior més ampla que la inferior, que serveix per contenir oli, aigua o altres líquids; 'alfàbia' / 'gerra'. + Fraga.*

Tercejar *v tr* Llaurar per tercera vegada; 'terçar'. +*

Tocadura *f* Nafra produïda a la part posterior del peu pel fregadís del calcer; 'llaga'.+*

Toquinyar *v tr* Tocar amb les mans insistentment o excessivament; 'toquejar'.

Torromper *m* Tros de terra improductiva, dolenta, generalment a un coster de muntanya on no s'hi fa la vegetació; 'terramper'.+

Tortera *f* Desviació de la línia recta.+

Torterol *m* Protuberància del peroné i de la tibia en el lloc on la cama s'ajunta amb el peu; 'turmel·l'. + Meq., Fraga, Mas. i Maella.

Tossoló *m* Cop violent al cap.+ Fraga, TC,

Totxo *m* Bastó de cert gruix i sense afinar; 'garrot'. + Fraga, BA, RE.

Tovalla *f* Peça rectangular de lli, de cotó, etc., que ser

veix per a eixugar-se la cara, les mans o altra part del cos després de rentar-se o de banyar-se; 'tovallola'. + Meq. i Fraga.

Tracalets *m pl* Conjunt de petits instruments, eines, arreu o objectes que serveixen per a fer un treball o prestar un servici determinat. +

Trafoner *m* Forat produït per l'aigua a una espona, en temps de pluges fortes; 'esvoranc'. + a Mas.

Travesser *m* Barra de ferro amb la punta torçada en angle recte que, penjada per l'altre cap d'una anella clavada en el gruix de l'obertura d'una porta, en un peu dret, serveix per a assegurar la fulla de la porta introduint-ne la punta en una anella o baga que hi ha en aquesta; 'bernat'.

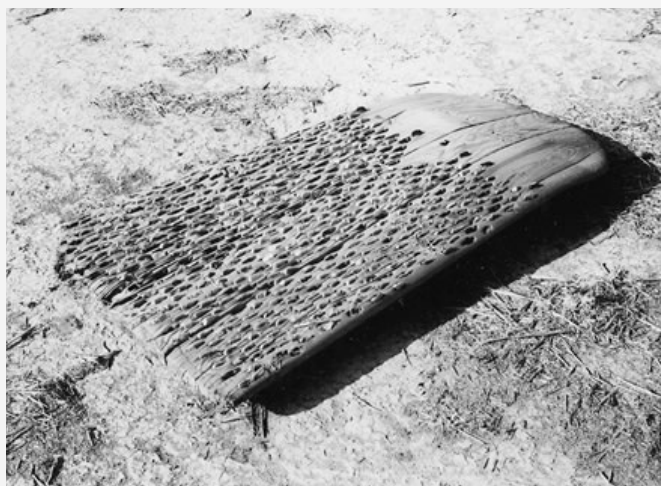
Trebol *m* Separació d'obra entre els pisos d'un edifici; 'Trespol'.

Trep *m* Ferida tallant, sobretot al cap, amb vessament de sang, a causa d'un cop; 'trenc'. +

Trescolar *v tr* Fer passar el vi d'un recipient a un altre; 'trafegar'. *

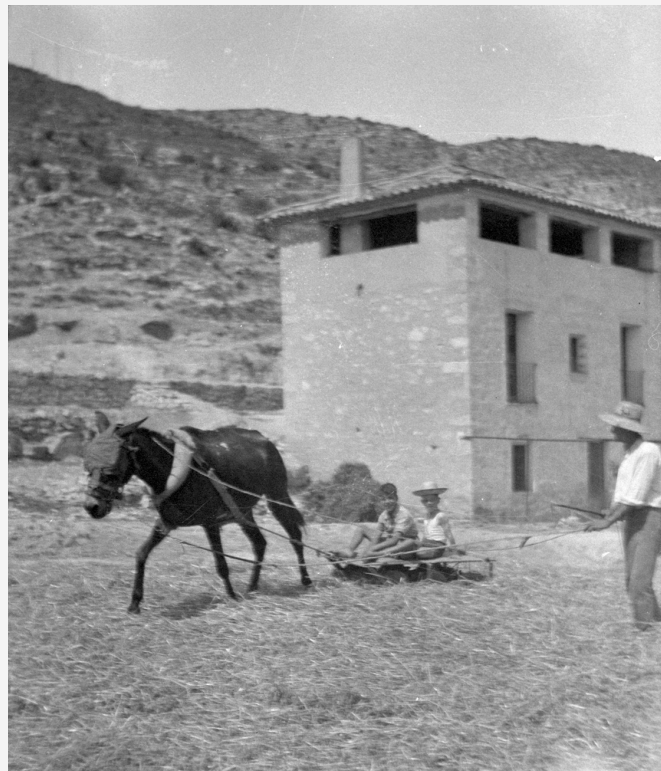
Trespasar-se *v pron* Adormir-se breument en un seient.

Trill *m* Post de fusta, quadrangular, llarguera, que per sota va armada de ferros tallants, claus o trosos de pedra foguera, i que a l'era, arrossegada per una o dues bèsties per damunt la collita del cereals, va tallant i capolant la palla; 'trill' / 'diable'. *

Trillada *f* Acció de trillar, i el conjunt de cereals batuts; 'batuda'. + a Meq. i Fraga. *

Trillar *v tr* A l'era, fer passar el trill repetidament per la collita dels cereals per separar el gra de la palla; 'batre'. + Fraga. *

Tripó *m* Testicle de corder, de bou, etc.; 'turma'. +

Trilleja *f* Recollidor o caixó obert per un costat que, arrossegat o empès, serveix per a llevar les desigualtats que presenta un terreny; 'tragella'. + Cal.

Trossa *f* Conjunt de llenya, en especial la feta de branquillons diversos, sarments i romer sec, sobretot la que es destina a fer foc al forn; 'feix de llenya'. + Fraga. *

Truc *m* Esquella grossa, de forma redonenca, més estreta de baix que de dalt, que porten mardans i boccs. + Meq. *

Trull *m* Recipient generalment d'obra sobre el qual es trepitja el raïm i on el most es transforma en vi; 'cup'. + *

Trullola *f* Pica, dipòsit més petit que el trull, al costat del qual està situat i del qual rep el vi ja fermentat per a passar-lo a les botes. + Meq.

Valenciana *f* Guisat amb sofegit de ceba, all, primentó i tomata, acompanyat d'abadejo desfilat, caragols, pataca, mongeta tendra i arròs. *

Xiribec *m* Ferida al cap amb vessament de sang, a causa d'un cop; 'trenc'. +